

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/49/89-93>

Tusi Məhərrəmzadə
Bakı Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0009-0009-3760-4434>
mhrrmzadet@gmail.com

Qloballaşma şəraitində, siyasi-iqtisadi sanksiyaların tətbiqi

Xülasə

Bu məqalə çağdaş dövrdə qloballaşmanın siyasi və iqtisadi əlaqələrə göstərdiyi təsirləri, eləcə də bu çərçivədə beynəlxalq sanksiyaların aktuallığını analitik baxımdan təhlil etməyə yönəlmişdir. Qloballaşma ilə bağlı beynəlxalq qarşılıqlı əlaqələrin daha da güclənməsi, tətbiq edilən sanksiyaların təsirini yalnız hədəf dövlətlərlə məhdudlaşdırmır, həmçinin qlobal və regional səviyyələrdə institusional dəyişikliklərə yol açır. Hazırda beynəlxalq hüququn qeyri-hərbi məcburiyyət alətlərindən biri kimi çıxış edən sanksiyaların icra mexanizmləri, hüquqi əsasları və humanitar nəticələri bir çox hallarda hüquqşünaslar və siyasətçilər arasında fikir ayrılığına səbəb olur. Məqalədə siyasi və iqtisadi sanksiyaların təsnifatı, hüquqi əsasları və beynəlxalq təşkilatların tətbiq siyasətləri (BMT, Avropa İtti-faqlı, Afrika İttifaqlı, ABŞ və s.) sistemli şəkildə təhlil edilmişdir. Əlavə olaraq, İran, Venesuela və Şimali Koreya kimi ölkələrin nümunəsində bu tədbirlərin sosial, iqtisadi və hüquqi fəsadları qiymətləndirilmişdir. Beynəlxalq təşkilatların sanksiya siyasətləri hüquqi baza, icra mexanizmi və effektivlik baxımından müqayisə olunmuş, sanksiyaların insan hüquqları və vətəndaş cəmiyyətinə təsiri geniş təhlil edilmişdir.

Bu tədqiqatın nəticələri göstərir ki, beynəlxalq sanksiyalar təkcə siyasi təsir alətləri kimi deyil, həm də beynəlxalq hüququn daha geniş institusional mənzərəsi çərçivəsində struktur məqsədə xidmət edir. Buna baxmayaraq, onların sosial və humanitar nəticələrinin minimuma endirilməsi və əsas hüquqi standartların gücləndirilməsi daha şəffaf, əhatəli və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Tədqiqatın nəticələri beynəlxalq hüquqi çərçivələri inkişaf etdirmək və insan hüquqlarının ümumi müdafiəsini gücləndirmək üçün dəyərli fikirlər təklif edir.

Açar sözlər: *sanksiyalar, insan hüquqları, qloballaşma, iqtisadi məhdudiyyətlər, hüquqi mexanizmlər*

Tusi Maharramzadeh
Baku State University
<https://orcid.org/0009-0009-3760-4434>
mhrrmzadet@gmail.com

In the Context of Globalization, the Application of Political and Economic sanctions

Abstract

This scientific research is aimed at analyzing the effects of globalization on political and economic relations in the modern era, as well as the relevance of international sanctions in this context from an analytical perspective. The further strengthening of international interactions related to globalization does not limit the impact of the applied sanctions only to the target states but also opens the way to institutional changes at the global and regional levels. Currently, the implementation mechanisms, legal bases and humanitarian consequences of sanctions, which act as one of the non-military coercive

instruments of international law often cause disagreements between lawyers and politicians. The research work systematically analyzes the classification of political and economic sanctions, their legal bases and the implementation policies of international organizations (UN, European Union, African Union, USA, etc.). In addition, the social, economic and legal consequences of these measures are evaluated on the example of countries such as Iran, Venezuela and North Korea. The sanctions policies of international organizations are compared in terms of legal basis, implementation mechanism and effectiveness, and the impact of sanctions on human rights and civil society is extensively analyzed.

The findings of this research indicate that international sanctions function not merely as instruments of political leverage but also serve a structural purpose within the broader institutional landscape of international law. Nevertheless, minimizing their social and humanitarian consequences and reinforcing the underlying legal standards requires the implementation of governance mechanisms that are more transparent, inclusive, and efficient. The study's conclusions offer valuable insights for advancing international legal frameworks and enhancing the overall safeguarding of human rights...

Keywords: *sanctions, human rights, globalization, economic restrictions, legal mechanisms*

Giriş

Qloballaşma çağdaş dövrün beynəlxalq münasibətlər sistemində ən mühüm və təsirli proseslərindən biri kimi çıxış edir. Sərhədlərin nisbi şəkildə zəiflədiyi, informasiya və kapital axınlarının sürətləndiyi, dövlətlərarası iqtisadi və siyasi asılılıqların dərinləşdiyi bir dövrdə, qloballaşma yalnız iqtisadi integrasiyanı deyil, həm də hüquqi, siyasi və sosial münasibətlərin mahiyyətini köklü şəkildə dəyişməkdədir. Bu proses yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, müxtəlif çağırış və ziddiyyətləri də ortaya çıxarmışdır. Bu çağırışlardan biri də siyasi və iqtisadi sanksiyaların beynəlxalq münasibətlərdə alətə çevrilməsi, onların tətbiqi mexanizmlərinin çoxşaxəli və mürəkkəb formalar almasıdır.

Siyasi-iqtisadi sanksiyalar müasir beynəlxalq hüquq sistemində dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların qeyri-hərbi məcburetmə vasitəsi kimi geniş istifadə etdiyi tədbirlər toplusudur. Onlar beynəlxalq hüququ pozan, insan hüquqlarını tapdalayan və ya beynəlxalq təhlükəsizliyə təhdid yaradan subyektlərə qarşı tətbiq edilir. Bu cür tədbirlərin tətbiqində əsas məqsəd beynəlxalq davranış normalarına riayət olunmasına nail olmaq, eyni zamanda beynəlxalq ictimaiyyətin birgə mövqeyini nümayiş etdirməkdir.

Lakin qloballaşma şəraitində sanksiyaların tətbiqi və nəticələri daha mürəkkəb xarakter alır. Qlobal iqtisadi və maliyyə sistemindəki qarşılıqlı asılılıqlar, transmilli korporasiyaların güclənməsi və regional ittifaqların artan rolu bu tədbirlərin effektivliyini və hüquqi legitimliyini mübahisələndirir. Bir çox hallarda sanksiyalar beynəlxalq hüquqi normalara əsaslanmadan birtərəfli formada tətbiq edilir ki, bu da onların hüquqi və etik əsaslarını sual altına alır. Digər tərəfdən, sanksiyalar yalnız hədəf dövlətlərə deyil, dolayısı ilə onların əhalisinə, xüsusilə də sosial cəhətdən həssas təbəqələrə mənfi təsir göstərir.

Mövzunun aktuallığı da məhz bu səbəblə müəyyən olunur. Mövcud vəziyyətdə beynəlxalq hüququn aliliyi, insan hüquqlarının qorunması və sanksiyaların normativ çərçivəyə salınması tədqiqatın əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. BMT, Avropa İttifaqı, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatların sanksiya siyasətləri bu kontekstdə müqayisəli şəkildə araşdırılmalı, hüquqi və humanitar aspektlərdən qiymətləndirilməlidir.

Tədqiqat

Qloballaşmanın mahiyyəti və inkişaf mərhələləri. Qloballaşma müasir dünyada iqtisadi, siyasi, mədəni və texnoloji proseslərin qlobal səviyyədə integrasiyasını və qarşılıqlı əlaqəsini ifadə edən bir fenomendir. Bu anlayış dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar, transmilli korporasiyalar və fərdlər arasında sərhədlərin getdikcə zəifləməsi və dünya iqtisadiyyatının vahid bir sistem halına gəlməsi ilə səciyyələnir. Qloballaşma beynəlxalq hüquq, iqtisadiyyat və siyasi elmlər çərçivəsində fərqli yanaşmalarla izah edilir.

Qloballaşma, müasir dövrdə dünya ölkələrinin bir-biri ilə çoxşaxəli integrasiyasını təmin edən və beynəlxalq münasibətlərin strukturunu dərinləşdirən kompleks bir proses kimi qiymətləndirilir. Bu proses müxtəlif sahələr üzrə özünü göstərir və hər sahə üzrə cəmiyyətlərə spesifik təsirlər göstərir. İqtisadi qloballaşma dünya bazarlarının integrasiyasına, kapital və sərmayə axınlarının sərbəst şəkildə hərəkətinə, eyni zamanda beynəlxalq ticarətin intensivləşməsinə səbəb olmuşdur. Şirkətlərin və maliyyə institutlarının fəaliyyət arealının genişlənməsi, transmilli korporasiyaların global iqtisadiyyatda əsas oyunçuya çevrilməsi bu prosesin əsas nəticələrindəndir (Əliyev, 2019, p. 29).

Siyasi qloballaşma isə beynəlxalq təşkilatların nüfuzunun artması, dövlətlərarası əməkdaşlıq platformalarının çoxalması və milli suverenliyin nisbi şəkildə məhdudlaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Dövlətlər artıq yalnız daxili qərar vermə mexanizmlərinə əsaslanmadan, beynəlxalq hüququn, çoxtərəfli sazişlərin və beynəlxalq normaların təsiri altında fəaliyyət göstərirlər. Mədəni qloballaşma isə informasiya texnologiyalarının inkişafı fonunda dünya xalqları arasında mədəni qarşılıqlı əlaqənin güclənməsi, mədəniyyətlərarası təmasların artması, eyni zamanda global media və sosial şəbəkələrin geniş yayılması ilə müşayiət olunur. Bu proses bir tərəfdən mədəni zənginliyi artırsa da, digər tərəfdən bəzi yerli mədəniyyətlərin sıradan çıxması riskini də yaradır. Texnoloji qloballaşma elm və texnologiyanın sürətli inkişafı nəticəsində dünya ölkələrinin bir-birinə texnoloji baxımdan daha da yaxınlaşmasını təmin edir. Süni intellekt, rəqəmsal platformalar, internet və digər texnoloji yeniliklər informasiya axınının sürətlənməsi, əmək məhsuldarlığının artması və bilik iqtisadiyyatının formalaşması üçün münbit şərait yaradır.

Qloballaşma anlayışı müxtəlif nəzəriyyəçilər tərəfindən fərqli prizmalarla izah edilir. Britaniyalı sosioloq Entoni Giddens qloballaşmanı yalnız iqtisadi integrasiya kimi deyil, eyni zamanda zaman və məkanın sıxışması – yəni proseslərin və təsirlərin sürətlə yayılması kimi xarakterizə edir. Onun fikrincə, qloballaşma nəticəsində dünyanın müxtəlif guşələrində baş verən hadisələr artıq lokal deyil, global nəticələr doğurur və bu, siyasi qərar verməni də daha mürəkkəb edir. Nobel mükafatçısı Cozef Stiqlitz isə iqtisadi qloballaşmanın inkişaf etmiş ölkələrin maraqlarına daha çox xidmət etdiyini qeyd edir. O bildirir ki, bazarların liberalizasiyası və kapitalın sərbəst hərəkəti inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün ciddi struktur problemləri yaradır və bu səbəbdən qloballaşma daha ədalətli şəkildə idarə olunmalıdır.

İspan sosioloqu və informasiya cəmiyyətinin nəzəriyyəçisi Manuel Kastells qloballaşmanın texnoloji aspektini ön plana çəkərək, onun informasiya axını və şəbəkə cəmiyyətinin yaranması ilə bağlı olduğunu vurğulayır. Onun fikrincə, qloballaşma rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə iqtisadi və mədəni integrasiyanı sürətləndirir, lakin bu, eyni zamanda, informasiya bərabərsizliyini də dərinləşdirə bilər.

Qloballaşmanın tarixi inkişafı. Qloballaşma təkcə müasir dövrün fenomeni deyil, onun kökləri qədim dövrlərə qədər gedib çıxır. Bu proses müxtəlif tarixi mərhələlərdə fərqli formalar almışdır:

1. Antik və Orta əsrlər dövrü;
2. Kəşflər və kolonializm dövrü (XV–XVIII əsrlər);
3. Sənaye İnqilabı və Modernləşmə dövrü (XVIII–XX əsrin əvvəlləri);
4. XX əsr – Qloballaşmanın Sürətlənməsi;
5. XXI əsr – Rəqəmsal Qloballaşma və Yeni Çağırışlar.

Qloballaşmanın ilkin forması ticarət yollarının inkişafı ilə bağlı olmuşdur. İpək Yolu və Böyük Dəniz Yolları vasitəsilə Çin, Orta Asiya, Avropa və Yaxın Şərq arasında iqtisadi və mədəni mübadilələr həyata keçirilmişdir. Roma, Bizans və İslam imperiyaları dövründə dövlətlər arasında ticarət və mədəniyyət əlaqələri genişlənməmişdir (Yaşıl və rəqəmsal transformasiyalar, 2025, p. 19).

Coğrafi kəşflər nəticəsində Avropa ölkələri Asiya, Afrika və Amerika qitələri ilə daha sıx əlaqələr qurmuşdur. Beynəlxalq ticarət artmış, Avropa dövlətləri müxtəlif bölgələrdə koloniyalar yaratmışdır. Bu dövrdə ticarət yollarının inkişafı ilə yanaşı, global iqtisadi sistemin ilk formalaşma mərhələsi başlamışdır. Sənaye inqilabı nəticəsində beynəlxalq əmək bölgüsü genişləndi və texnologiyanın inkişafı yeni istehsal və ticarət imkanları yaratdı. Dəmiryolları, buxar gəmiləri və teleqraf kimi ixtiralar dünya ölkə-

ləri arasında əlaqələrin sürətlənməsinə səbəb oldu. Kolonial sistem və beynəlxalq ticarət şəbəkələri gücləndi.

Nəticə

Birinci fəsildə aparılan elmi-nəzəri təhlillər göstərdi ki, qloballaşma yalnız iqtisadi və texnoloji integrasiyanı gücləndirməklə kifayətlənmir, eyni zamanda beynəlxalq hüququn icra mexanizmlərinə, o cümlədən siyasi-iqtisadi sanksiyaların tətbiqinə də ciddi təsir göstərir. Qloballaşma şəraitində dövlətlərin qarşılıqlı asılılığı və transmilli əlaqələrin artması sanksiyaların təsir arealını genişləndirərək, onların lokal deyil, qlobal və regional miqyasda nəticələr doğurmasına səbəb olmuşdur. Fəsil çərçivəsində siyasi və iqtisadi sanksiyaların növləri, hüquqi əsasları və legitimlik meyarları ətraflı şəkildə təhlil olunmuş, BMT, Avropa İttifaqı, Afrika İttifaqı və digər beynəlxalq qurumların sanksiya siyasətləri müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır. BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən tətbiq edilən sanksiyalar beynəlxalq hüququn kollektiv legitimlik prinsipinə uyğun hesab olunsa da, birtərəfli sanksiyalar çox zaman dövlətlərin suverenliyinə müdaxilə kimi qiymətləndirilir və beynəlxalq hüquqi mübahisələr doğurur. Sanksiyaların qlobal və regional iqtisadiyyata təsiri kontekstində aparılan təhlillər göstərdi ki, bu tədbirlər ticarət, maliyyə, enerji və ərzaq sektorlarında zəncirvari iqtisadi təsirlərə səbəb olur, inflyasiya, tədarük qıtlığı və investisiya axınlarının pozulması kimi nəticələr doğurur. Eyni zamanda, bu sanksiyalar beynəlxalq ticarət sistemində qeyri-müəyyənliyi artırır və yeni geoiqtisadi ittifaqların formalaşmasına təkan verir.

Ədəbiyyat

1. Abdulkarim, A., & Musa, I. G. (2023, December). The legitimacy of international law: Challenges the emerging issues. *Journal of Global Social Science*, 4(16), 14–34.
2. Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2020). *The globalization of world politics: An introduction to international relations*. (8th ed.). Oxford University Press.
3. Bazzani, C., Ferrari-Visca, R., & Bindschedler, S. (2024, September 20). Sanctions: Switzerland. In *ICLG - Sanctions 2025* (Switzerland Chapter). Homburger.
4. Biersteker, T. J., & Eckert, S. (2008). *Countering the financing of terrorism*. Routledge.
5. Brownlie, I. (2008). *Principles of public international law*. (7th ed.). Oxford University Press.
6. Cassese, A. (2005). *International law*. (2nd ed.). Oxford University Press.
7. Charron, A. (2011). Sanctions and human rights: A delicate balance? *International Affairs*, 87(3), 569–582. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.00987.x>
8. Cortright, D., & Lopez, G. A. (2002). *Smart sanctions: Targeting economic statecraft*. Rowman & Littlefield.
9. Damrosch, L. F. (2019). The legitimacy of economic sanctions as countermeasures for wrongful acts. *Columbia Law School Scholarship Archive*, 1–17.
10. Drezner, D. W. (2015). *The system worked: How the world stopped another great depression*. Oxford University Press.
11. Drezner, D. W. (2019). Economic sanctions in a globalized world: The role of networks and power structures. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(5), 789–807. <https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1623175>
12. Əliyev, R. Z. (2019). İqtisadi sanksiyaların tətbiqini tənzim edən beynəlxalq hüquq normaları. *İctimai Elmlər üzrə Hüquqi Araşdırmalar Jurnalı*, (61), 24–32.
13. Hacıyeva, A., & Məmmədov, M. (2023). *Dünya iqtisadiyyatı. Dərs vəsaiti*. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.
14. İbadov, Ş. B. (2024). *Qloballaşma və onun müasir siyasi proseslərə təsiri*.

15. Mustafayeva, S. (2024). "New English" in a globalizing world. *VII Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları: "Heydər Əliyev: Multikulturalizm və dözümlülük ideologiyası" (Ümummilli liderin anadan olmasının 101-ci ildönümünə həsr olunmuş)*.
16. Səmədov, C. (2024). Xarici siyasi təzyiq vasitəsi kimi iqtisadi sanksiyaların tətbiqi və nəticələri. *Beynəlxalq ictimai-siyasi, elmi-nəzəri jurnal*, (5), 83–92.
17. Süleymanova, E., & Əliyev, Z. (2014). *İnsan hüquqları: Mühazirələr toplusu*. Dərs vəsaiti.
18. Şəkəreliyev, A. Ş. (2009). *Dövlətin iqtisadi siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər*.
19. *Yaşıl və rəqəmsal transformasiyalar: Qarşılıqlı təsirləri, pozitiv və neqativ aspektləri (Məqalələr toplusu)*. (2025). Elm və Təhsil Nazirliyi, İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu.

Daxil oldu: 12.06.2025

Qəbul edildi: 19.09.2025